

L'estudi d'una litografia que il·lustra al·legòricament l'entrada dels francesos a Mataró l'any 1808, inclosa en una monografia publicada el 1861, de la qual es coneixen dues variants, i l'examen dels escuts provinents de l'antic portal de Barcelona de la muralla mataronina, permeten de fer una nova interpretació de com podia haver estat el portal i del possible origen del malnom de «caps de bou» de la gent de Mataró.

NOTES SOBRE EL PORTAL DE BARCELONA DE LA MURALLA MATARONINA DEL SEGLE XVI I SOBRE L'ORIGEN DEL NOM DE CAPS DE BOU APLICAT A LA GENT DE MATARÓ

ANÀLISI D'UNES LITOGRAFIES DEL 1861
QUE IL·LUSTREN L'ENTRADA DELS
FRANCESOS A MATARÓ L'ANY 1808

El dia 16 de juny de 1808, diada del Corpus, una columna francesa comanada pel general Lechi, procedent de Barcelona, després d'haver superat una primera línia de defensa muntada pels mataronins a Montgat i després d'haver saquejat el Masnou, Premià i Vilassar, ataca i, tot i la forta resistència, pren Mataró, que serà lliurada al saqueig. Els fets del dia de Corpus de 1808 són descrits en diversos documents contemporanis, un dels quals es conserva al Museu Arxiu,¹ i han estat tractats en múltiples monografies sobre la Guerra del Francès.²

Una d'aquestes monografies *Cataluña. Historia de la guerra de la Independencia en el antiguo Principado*, en dos volums, obra d'Adolf Blanch, sota la inspecció de Joaquim Roca i Cornet, editada a Barcelona l'any 1861 per Tomàs Gorchs, i reimpressa l'any 1863, també a Barcelona, per l'editor Francesc Campañà, en la Litografia de la Unión,³ a més de relacionar l'acció de Mataró,

inclou una litografia il·lustrativa de l'entrada dels francesos a Mataró, de la qual coneixem dues variants, similars en la composició, però ben diferents en el detall. El Museu Arxiu conserva un exemplar de totes dues.⁴

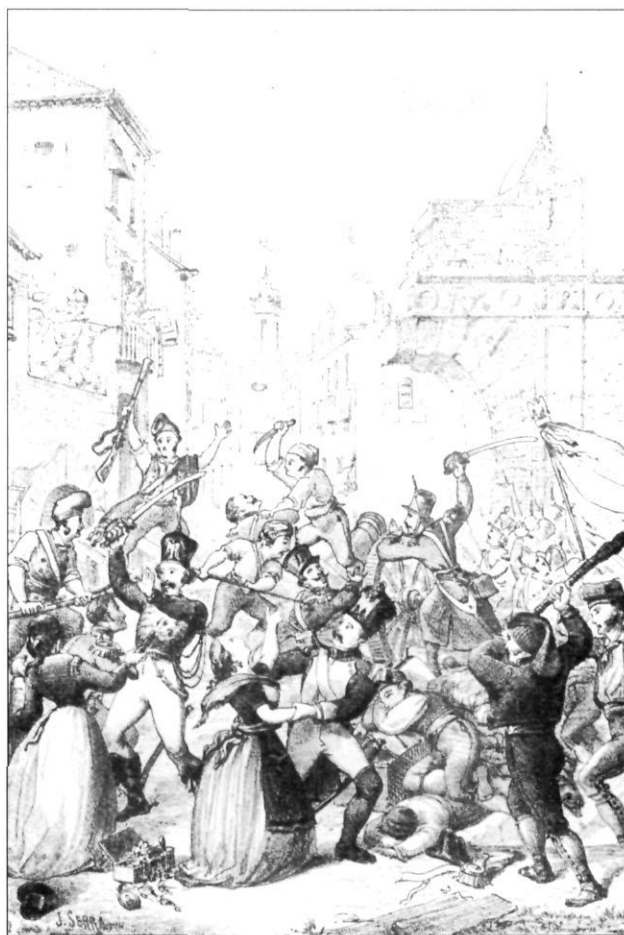
Les dues litografies tenen la mateixa mida, 19x12 centímetres.

Totes dues, a la part superior, contenen la llegenda «CATALUNYA», són signades per J. Serra, i a la part inferior consta, a l'esquerra, «Lit. Unión R^a. S. José 14» i, a la dreta, «F. Campañá. Editor», i dessota el títol «Sólo á viva fuerza y con gran pérdida logra entrar en Mataró el general Lechi, en 16 de Junio de 1808.»

Els exemplars que hem pogut examinar de les dues edicions de l'obra d'Adolf Blanch contenen la mateixa il·lustració, la que anomenarem de la cadira, molt més elaborada que la segona variant, que anomenarem de la post. En la primera, hi figura una cadira a la part baixa, a mà dreta, que no existeix en la segona, en la qual hi ha una fusta o post en el seu lloc.

Litografia que representa l'entrada a Mataró dels francesos, el dia de Corpus, 16 de juny de 1808. Variant de la cadira.

Litografia que representa l'entrada a Mataró dels francesos, el dia de Corpus, 16 de juny de 1808. Variant de la post.

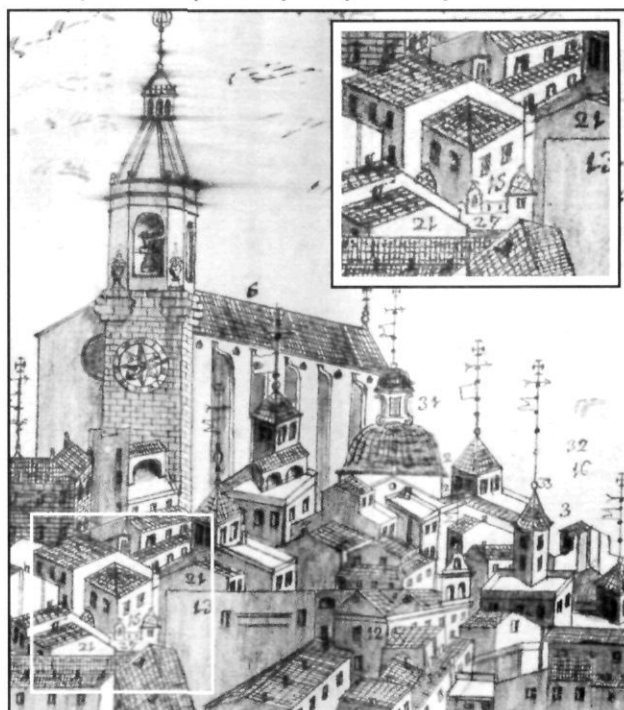
En les dues variants la composició és al·legòrica. En primer terme, hi ha representada la lluita dels soldats napoleònics amb la gent de Mataró. En segon terme, una perspectiva urbana que s'inicia en un portal de muralla mig enderroc.

Però, tot i que la perspectiva urbana és totalment imaginària, alguns dels elements arquitectònics que incorpora ens fan pensar en el Mataró real, que l'autor del dibuix, Jaume Serra, nascut a Vilassar de Dalt, com després documentarem, devia conèixer.

Així, es pot interpretar que el combat és a la plaça de Santa Anna, davant el portal de Barcelona de la muralla i que el carrer que s'insinua és la Riera.

El portal de muralla del dibuix es pot identificar amb el portal de Barcelona de la muralla mataronina per la similitud que presenten la part alta i la torratxa amb el detall de la part superior del portal que figura en la visió de la ciutat de Mataró inclosa en el projecte de port, realitzat per l'arquitecte mataroní Fèlix Puig l'any 1779.⁵ A més,

Fragment de la visió de Mataró inclosa en el projecte de port. Dibuix realitzat per Fèlix Puig l'any 1779. Museu de Mataró. A l'ampliació s'hi aprecia la part superior del portal de Barcelona.

no hi ha contradicció ni amb el contracte de construcció del portal (1586), conservat a l'Arxiu Municipal, que després comentarem, ni amb l'única representació que es coneix de la part interior del portal, feta a la fi del segle XIX o a inicis del segle XX. I, sobretot, es pot identificar amb el portal de Barcelona per un element o detall que considerem clau i definitiu, l'existència de bucranis o «caps de bou» dessota la cornisa.

Seguint en la interpretació del dibuix, el campanar existent al final de la perspectiva recorda el campanar de Santa Maria, si prescindim del ramat superior, sota les gàrgoles. Igualment, la cúpula del seu costat recorda la cúpula de Santa Anna. És ben clar però que la situació d'aquests dos elements no es correspon amb la seva situació real, dins la trama urbana de Mataró.

De l'examen del dibuix es desprèn que l'autor coneixia la ciutat i que, en plantejar l'al·legoria de l'acció de guerra, la situà en un punt concret, la plaça de Santa Anna, i hi incorporà elements arquitectònics reals, tot i que dibuixats, de manera imaginativa. I que en fer la interpretació del portal de Barcelona no s'oblidà de situar-hi la decoració dels «caps de bou» que l'identificava i que era origen del malnom de la ciutat de Mataró.

Aquesta representació del portal de Barcelona amb la decoració dels bucranis o caps de bou és fins avui l'única que es coneix. El portal va ésser enderrocat l'any 1857 i la litografia és del 1861; es pot considerar, per tant, una representació coetània. Fins i tot podria haver estat inspirada en l'enderrocament real del portal, que no va quedar afectat durant la guerra del Francès, sinó que va ésser enderrocat posteriorment, l'any 1857, com ja s'ha manifestat, per acord de l'Ajuntament de Mataró.

La litografia, per tant, documenta per primera vegada els «caps de bou» existents a la decoració del portal de Barcelona de la muralla mataronina.

Una reproducció de la litografia, en la variant de la post, va ésser publicada per Eloi Beulas i Albert Dressaire en la seva monografia sobre la guerra del Francès a Mataró.⁶

NOTÍCIA DE JAUME SERRA I GIBERT

Jaume Serra i Gibert va néixer a Vilassar de Dalt el dia 5 de gener de 1834, fill de Miquel Serra, pagès, i d'Antònia Gibert, natural de la Granada del Penedès.⁷ Els seus pares havien contret

matrimoni l'any 1822. L'avi Gibert era aiguardenter i la seva família feia cinc anys que s'havia establert a Barcelona.⁸ L'any 1839 la família Serra i Gibert devia haver-se traslladat a Vilassar de Mar, ja que aquest any hi va néixer Leonci, germà de Jaume, que després seria també pintor i decorador.⁹

J.F. Ràfols, al seu *Diccionario de Artistas*, diu que va ésser pintor, dibuixant i decorador. Tot fent d'aprenent d'argenter a Barcelona, assistí a les classes de Llotja. Acabats els estudis, va obrir una escola de dibuix a Vilassar i féu diversos treballs a la comarca i decorà el teatre del Masnou. Aviat, però, retornà a Barcelona, on coneix Fortuny, Antoni Caba, Simón Gómez, Agustí Rigalt i Venanci Vallmitjana. El 1850 va a Madrid per conèixer els mestres del Museu del Prado. Altra vegada a Barcelona, és professor de dibuix lineal a Llotja i comença a rebre encàrrecs per fer il·lustracions litografiades.

L'any 1861 fa les làmines de l'obra *Cataluña. Historia de la guerra de la Independencia en el antiguo Principado* i fa un viatge a París. Després col·labora en la il·lustració de les obres *Monumentos históricos de España* i *Museo Universal*. El 1873 és nomenat acadèmic de l'Academia de San Fernando. Intervé en la decoració del paranif de la Universitat de Barcelona, en la restauració de l'edifici del Govern Civil, i en la decoració del saló de descans del Gran Teatre del Liceu. Morí l'any 1877, als quaranta-tres anys, de manera sobtada, quan estava realitzant aquest darrer treball. Abans havia litografiat totes les làmines de *El Album Enciclopédico Pintoresco de los Industriales*, dirigit per Lluís Rigalt i editat per Francesc Campaña.¹⁰

De la biografia de Jaume Serra es desprèn que, com a fill de Vilassar de Dalt i, possiblement, com a habitant de Vilassar de Mar, devia de conèixer Mataró i, per tant, els llocs i edificis importants de la ciutat, com la plaça i el col·legi de Santa Anna, el portal de Barcelona, el principal portal de la muralla, obert i de cara a la plaça de Santa Anna, i l'església de Santa Maria. També, com a vilassarenc, devia de conèixer els malnoms o motius dels diversos pobles del Maresme.

EL MALNOM DE «CAPS DE BOU» VINCULAT AL PORTAL DE BARCELONA DE LA MURALLA

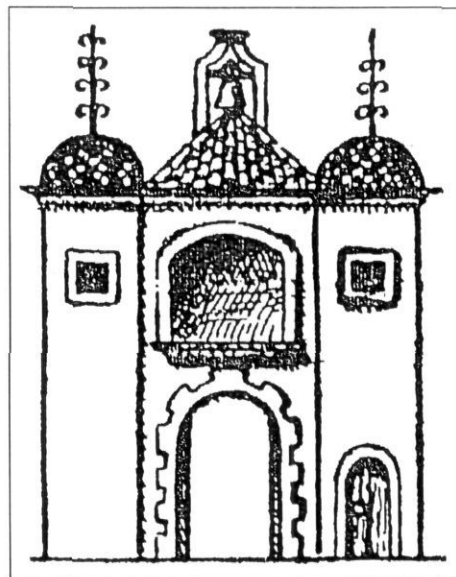
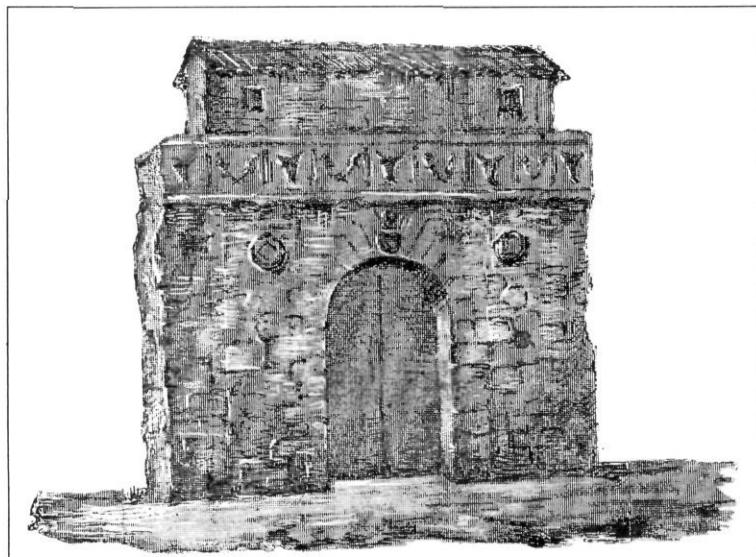
Josep M. Pellicer, als seus *Estudios Histórico-Arqueológicos sobre Iluro*, publicat al 1887, trenta anys després de l'enderrocament del portal de Barcelona, atribueix per primera vegada l'origen

del malnom a la decoració dòrica del portal que incloïa, segons ell, bucranis o cranis de bou, «caps de bou», al fris. Ho explica dient que la porta o portal

«estaba suntuosamente decorada con dos torreones laterales y una hornacina central en la parte superior, con la imagen de San Sebastián. El orden arquitectónico era el dórico, y en esta circunstancia, al parecer indiferente, se fijó la mordacidad del vulgo para imponer á la moderna población su mote particular. Expliquémonos ya que la oportunidad se presenta sin ser buscada. La ciudad no puede desmerecer con el mote, y quedará patente, de rechazo, la ignorancia del que lo use.

Quien esté medianamente iniciado en los cinco órdenes de arquitectura, sabe que en el dórico se adorna con bucranios el espacio que media entre los triglifos. Con tal liviana ocasión los forasteros, sorprendidos ante la inesperada suntuosa obra, la dieron en llamar á Mataró la población de los bucranios ó dels *caps de bou*, como hubiera sido de las panoplias si estas (en el dórico también usadas) en la puerta principal hubiesen aparecido y excitado la misma desdeñosa curiosidad. Inofensiva para los amurallados fué la denominación mientras se concretó al punto indicado; pero la tendencia general de zaherirse mutuamente los pueblos con picarescas alusiones hizo pronto cundir el mal gusto de trasladar el calificativo desde el friso dórico á los habitantes de una ciudad que, en todas épocas, ha contestado á tal ridiculez dando al mundo hijos eminentes en virtudes y ciencias»¹¹

L'obra de Pellicer inclou també un petit dibuix amb una interpretació de com podia haver estat el portal de Barcelona, ja que no existia, o no es coneixia cap representació real del portal. Però el gravat, curiosament, no coincideix amb el text que

Reproducció d'una maqueta de la part interior del portal de Barcelona.
Dibuix de J. Cabanyes. *Bloc Mataroní* (1926).

el mateix Pellicer havia escrit. El portal no té les torres laterals i l'única decoració dòrica és una pseudocornisa decorada amb bucranis.

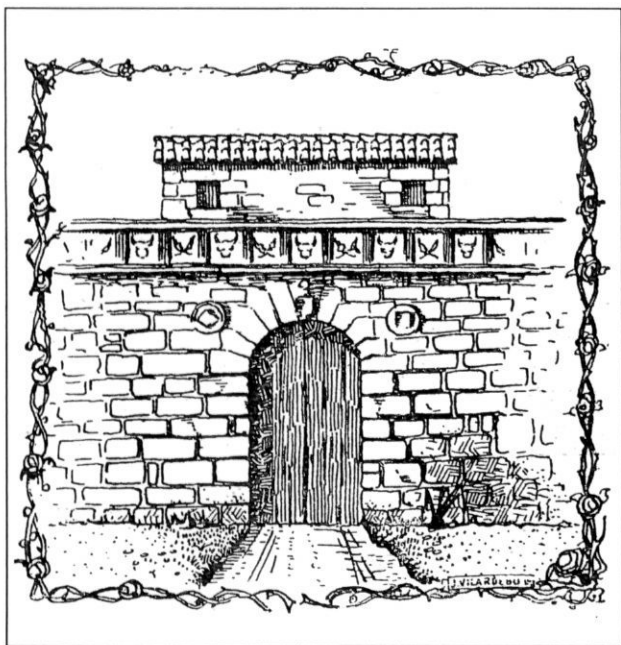
Passat el temps, perduda la memòria visual del portal enderrocat, es va qüestionar l'opinió de Pellicer sobretot a la vista del dibuix que havia publicat. El tema va ésser plantejat l'any 1926 per Josep Cabanyes al *Bloc Mataroní*, en presentar una maqueta de la part interior del portal.¹²

Però l'existència de bucranis o caps de bou a la façana exterior del portal de Barcelona de la muralla mataronina, origen del malnom de la ciutat, tesi de Josep M. Pellicer, és acceptada al mateix *Bloc Mataroní* de l'any 1926 per Joaquim Vilardebò i Llargués, que, a més, reproduïx, actualitzat però sense cap variant, el dibuix del llibre de Pellicer.¹³

No hi ha cap altra dada sobre el tema fins a l'any 1985, quan Francesc Costa i Oller dona a conèixer un poema satíric de Josep Gualba, escrit l'octubre de 1874, disset anys després de l'enderrocament del portal de Barcelona, quan, en la seva antiga situació es començava a construir una fortificació per a la defensa de la ciutat davant els carlins. El poema, tot i que no indica el perquè, confirma que l'origen del malnom era en aquell portal:

El portal de Barcelona.

Dibuix del llibre *Estudios Histórico-Arqueológicos sobre Iluro*.

«Si un dia, seguint del segle
la corrent que tot ho eixampla,
volent fer un pas més ample,
destruït el portal fou
que tingué Mataró antiga,
nomenat de Barcelona,
que lo nom ha dat i dona
a sos veïns caps de bou.»¹⁴

Posteriorment, Antoni Martí i Coll, en una comunicació presentada a la IX Sessió d'Estudis Mataronins, celebrada el 28 de novembre de 1992, ho confirmava a partir d'unes cartes de Teresa Martí Moner a Joan Baptista Martí i Andreu de l'any 1851, sis anys abans de l'enderrocament del portal de Barcelona.¹⁵ Antoni Martí, amb una certa prevenció, feia una nova interpretació del tema, dissentint de la tesi dels bucranis presentada per Josep M. Pellicer.

En el seu treball, Antoni Martí i Coll reconeix que és perillós dissentir del criteri de l'historiador Josep M. Pellicer i Pagès, ja que cal reconèixer que en molts assumptes el temps li ha donat la raó i, a partir de l'examen de la litografia de Jaume Serra, de l'any 1861, avui podem afirmar que la tenia. El malnom mataroní prové de la presència de bucranis o «caps de bou» en la decoració dòrica de la façana exterior del portal de Barcelona.

El malnom o motiu de «caps de bou» aplicat despectivament als mataronins s'estén i s'imposa durant el segle XIX, de la mateixa manera que neixen i s'estenen molts altres malnoms aplicats a diferents poblacions catalanes, sobretot de tradició marinera.

El portal de Barcelona, reproduït del llibre *Estudios Histórico-Arqueológicos sobre Iluro*.

Dibuix de Joaquim Vilardebò i Llargués. *Bloc Mataroní* (1926).

El propi Josep M. Pellicer publica una «vella cançó» dictada per «un pilot de Mataró» en la qual figuren els diferents malnoms dels pobles de la costa, des de Vilanova a Blanes:

«Vilanova són boters,
a Sitges en són gitanes,
a Castelldefels són grocs,
i a Barcelona són dames.
Al Besós són passa-colls,
Badalona pany de tàpies,
a Montgat són calciners,
venen la calç a fornades.
A Alella són cargolers,
que els cargols en treuen banya;
al Masnou són palangrers,
que al ponent van a palangre.
A Premià són gafarrons,
a Vilassar pengem ases,
i a Mataró caps de bou
de les senyores bisarres.
A Caldes en són nansers,
i a Arenys se'n porten la palma.
A Canet són figaters,
a Sant Pol són gent de manta,
a Calella són cadells,
i a Pineda males cares.
A Malgrat són carboners,
venen el carbó a la platja.
A Blanes són flassaders,
paguen el dot amb flassades...»¹⁶

Pellicer transcriu també una part del poema que Bonaventura Carles Aribau dedicà al general Prim, vencedor de la revolta de la Jamància, que l'any 1843 entrà a Mataró:

«Carat! quina feina en feres.
d'aquells tontos maleits,
que volen moure bronquina
quan volem estar tranquils.
Bona sumanta els donares
prop del Clot i Sant Martí,
a la Riera d'en Malla
i a la vora d'aquell riu.
I a Sabadell l'altre dia
els caçaves com conills,
i als caps de bou assaltaves
que et volien detenir.»

A més, el malnom de «caps de bou», reconvertit avui en «capgrossos» –potser caldria documentar quan, com i per què– és a l'origen de

les «mataronades», acudits divertits sobre la ciutat explicats sobretot a Barcelona. Ho serien, per exemple, el drac monumental que, després d'haver-se construït, no passava per la porta i en la mateixa línia l'ajaguda dels gegants i, molt més recent, tot l'anecdolari del tramvia.

Avui, el malnom ha perdut qualsevol connotació despectiva i s'ha convertit fins i tot en signe d'identitat. Un exemple seria la colla castellera «Capgrossos de Mataró».

LA CONSTRUCCIÓ DEL PORTAL DE BARCELONA DE LA MURALLA MATARONINA

Explica Josep M. Colomer que la llicència de començar la muralla mataronina arribà el 7 de novembre de 1569, i el 10 de desembre del mateix any foren posades les fites, els senyals indicatius de tot el perímetre en presència de l'enginyer Jorge de Setara. El 20 de gener de 1570 foren començades les muralles per la part del carrer d'Argentona i l'obra quedà enllestida a l'entorn del 1596.

De manera conjunta amb la muralla es construeixen els diferents portals. El primer de tots va ésser el portal d'en Quendo (1578) a la part nord de la ciutat. La torre del Pou d'Avall, a l'actual carrer de l'Hospital, avui novament visible per les obres d'urbanització de la zona, és a punt d'ésser acabada el 1582. El 1583 es contracten el portal de Cabrera, al carrer de Sant Josep, el portal d'Argentona, a l'actual carrer del mateix nom, el portal de la Baixada d'en Feliu i el d'en Pou de la Sínia, a les Espenyes.¹⁷ El 8 de maig de 1586 els jurats de la vila donaren a construir el portal de Barcelona al mestre de cases Joan Salvador. El contracte diu així:

«Dicto die X^o mensis may anno M^oDLXXXVI

En nom de Nostre Senyor Déu

Sobre la fàbrica del portal de Barcelona que se ha de fer en la vila de Mataró entre los honorables Antoni Arnau Mates, Monserrat Pujol y Pere Bosch, lo any present y corrent jurats de la dita vila y terme de Mataró, de una part, e mestre Joan Salvador, mestre de cases, habitant en la dita vila y terme de Mataró, de la part altra, és estat pactat, fermat e jurat entre les dites parts en lo modo següent:

E primerament lo dit mestre Joan Salvador promet y se obliga fer y acabar un portal del modo següent, conforme a la trassa que està en poder

del dit honorable Antoni Arnau Mates, és a saber, que axí com en la trassa [és] estat pactat de trenta palms de altària ha de tenir vint y quatre palms de llum, altària y de amplària deseuyt palms, y la barana desobre la cornisa hage de tenir set palms de altària; desobre la cornisa, en la barana desobre lo portal, se hagen de posar les armes del Rey y de la vila en una pedra y les pessas del revolt, les del mig, que son cinch pessas, hagen de tenir nou palms de llargària de pedra nostrada, bona pedra a coneguda dels honorables jurats, y que sobre lo revolt del portal hage de fer dintre una capella conforme lo lloch requerirà y hage de fer un portal en la dita capella de pedra de Montjoich, conforme la fechura de la trassa, hage de tenir lo portal de dita capella deu palms de amplària e dotze de altària, la pedra en la qual se han de posar les armes del Rey [e] de la vila que sien de pedra de Montjoich, e dita pedra hage de ser posada en la barana sobre lo portal entre los dos torrachos, e que lo portal major hage de tenir tres palms de servell y tot lo portal axí de fora com de dintre hage de ser de pedra picada y los torraxos també de pedra picada.

Item que lo dit mestre Joan sie obligat de fer una casa junt al portal, conforme a la trassa, la qual casa hage de ésser de pedra y de cals totes les parets y hage de tenir de altària fins a les bigues del primer sostre deseuyt palms y del sobre baix fins a la teulada hage de tenir dotze palms al més baix, e lo dit portal y finestres de la dita casa hagen de ésser de pedra picada, a coneguda dels honorables jurats, e que lo dit mestre Joan hage de acabar la casa tot lo que toca de les seves mans.

Item és pactat que la dita vila sia obligada en donar tota la cals que serà necessària en lo dit portal y en la dita casa, e que lo dit mestre Joan sia obligat de anarla a serrar al forn, y també la dita vila sia obligada en donar bigues, e llates, e canyes, y golfos, y portals, y finestres, y golfos, y qualsevol manera de ferro, axí per lo portal com per la casa.

Item que lo dit mestre Joan no sia obligat en ninguna cosa del que toca a mans de fuster.

Item que la dita vila no sia obligada de donar síndries ni bastides e que tot ho hage de fer dit mestre Joan.

Item que lo dit mestre Joan sia obligat a bestraure y donar tota la teula, y rajoles, y mahons, y obra cuyta que serà menester per la dita fàbrica.

Item que lo dit mestre Joan hage de fer un caragol de guix y de rajola, lo qual hage de comensar en lo re[pl]à de la scala dintre les spalles del portal y del caragol se puga entrar en la cap[ell]a [que] està s[obr]e lo revolt del portal y hage de pujar fins al torracho que està d[eso]bre

lo portal de manera que del caragol se puga anar per tots los dos torrachos.

Item que la dita vila sie obligada de donarli pedrera francha dins lo terme de Mataró y camí franch per a traginar aquella per allà hont mancho dany se podrà donar, a coneguda dels honorables jurats.

Item que lo dit mestre Joan hage de fer tota la entrada del portal tot de p[edra] picada, que sia tot de la gruxa de la muralla, e que al mig del portal hage de posar una pedra baix que munte un palm sobre lo enrajolat del portal.

Item és pactat que tota la dita obra se hage de fer conforme a la trassa.

Item és pactat y concordat que tota hora y quant als dits honorables jur[ats] apparrà que la obra nos fa conforme a la trassa que lo dit mestre Joan hag[e] de parar en aquella fins a tant que sie judicada.

Item lo dit mestre Joan Salvador se obliga en fer y acabar la dita obra com de bon mestre se pertany de assí a la festa de Nadal primer vinent, llevat just impediment.

Item los dits honorables jurats prometen y se obliguen de peccúnies de la dita universitat donar y pagar al dit mestre Joan Salvador siscentes y cinquanta lliures barceloneses pagadores cada mes cent lliures barceloneses e que lo dit mestre Joan hage de donar fermanes a co[neguda] [dels dits honorables jurats].

Et ideo dicte partes laudantes.

Pena est C ll[iures] s[ous] barchinonensis.

Omnes [pactis] dictus Joannes Salvador acceptavit et pro eo fideiusserunt Andreas Ponsqual, agricola, parrochie Sancti Petri Villemajor, Jacobus Matheu, mulio, parrochie Sancti Stephani de la Garriga, Michael Balle, agricola, Petrus Goderia, boterius, Joannes Guanyabens, magister domorum, & Leonardus Pierris, agricola...»¹⁸

La construcció del portal de Barcelona s'inicià l'any 1586 pel mestre de cases Joan Salvador, d'acord amb una traça que no s'ha conservat.¹⁹ El contracte de construcció especifica les mides del portal i parla de l'existència d'una cornisa, d'una barana sobre la cornisa i de dos «torrachos» separats per la barana. Aclareix que en la barana de sobre el portal s'han de posar les armes del rei i de la vila i que en la part interior, «dintre», sobre l'arc

del portal, s'ha de formar una capella. I finalment concreta que «la pedra en la qual se han de posar les armes del Rey [e] de la vila, que sien de pedra de Montjoich» i que tot el portal tant de fora, com de dintre, i els dos «torrachos» s'hagin de construir amb pedra picada. A més, el mestre d'obres ha de fer una casa «junt al portal» que també figura en la traça. En cap moment el contracte es refereix a la possible decoració del portal i de la cornisa.

La capella de sobre el portal, per acord del Consell de l'any 1635, es va dedicar a sant Sebastià, a petició dels veïns del carrer de Barcelona. Sant Sebastià era un dels sants advocats contra la pesta. El 1696 s'hi va col·locar un retaule de rajola de València.²⁰ Sobre la capella hi havia una campana que el 1843 va rebre l'impacte d'una bala de canó quan l'entrada de les tropes del general Prim a Mataró en la guerra dels «jamàncios», i s'esquerdà, quedant per tant inservible.

Imatge de sant Sebastià del portal de Barcelona (segle XVIII), destruïda el 1936.

Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer. MASMM. Arxiu d'Imatges.

La capella tenia una imatge del sant, de factura barroca, possiblement del segle XVII, que, després d'èsser enderrocat el portal, fou traslladada a la nova capella de la cantonada del carrer de Barcelona, perdurant-hi fins al 1936.²¹

La construcció de la muralla mataronina és documentada pels treballs de Josep Cabanyes, Jaume Castellví i Toda, Joaquim Llovet, Josep M. Colomer, Francesc Costa i Oller, Albert Garcia Espuche i Manuel Guàrdia i Bassols.

Jaume Castellví, l'any 1934, va publicar unes traces conservades a l'Arxiu Municipal de Mataró. Representen diversos estudis per a la formació de portals de muralla, sense data, i sense cap indicació de si corresponien o no a alguns dels portals mataronins. Només en un hi ha una anotació que diu «lo revolt de dit Portal ha de ésser de Pedra Picada, conforme al Portal de Barcelona...» i que, a més, indica altres característiques del portal. Castellví manifesta que una de les traces podria ésser la del portal de Barcelona.²²

L'ENDERROCAMENT DEL PORTAL DE BARCELONA

L'acta de la sessió de l'Ajuntament de Mataró celebrada el 2 de desembre de 1856 diu textualment: «Habiéndose tomado en consideración que distintas veces se ha proyectado el derribo de la puerta llamada de Barcelona y que esta mejora es generalmente deseada por los vecinos, se acordó convocar a los mayores contribuyentes, en número igual al de los Sres. Concejales, para acordar si se debe procederse a dicho derribo.»²²

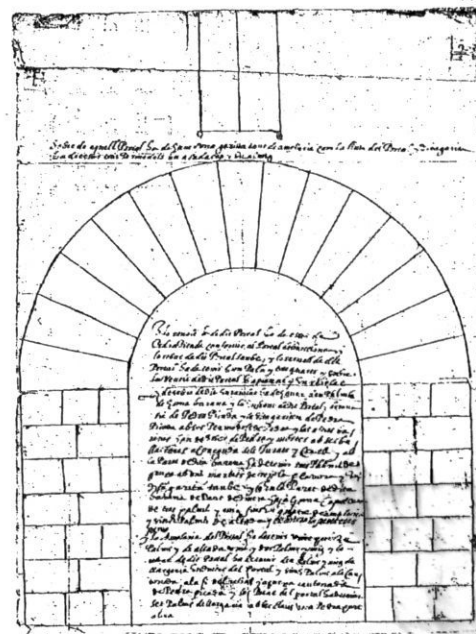
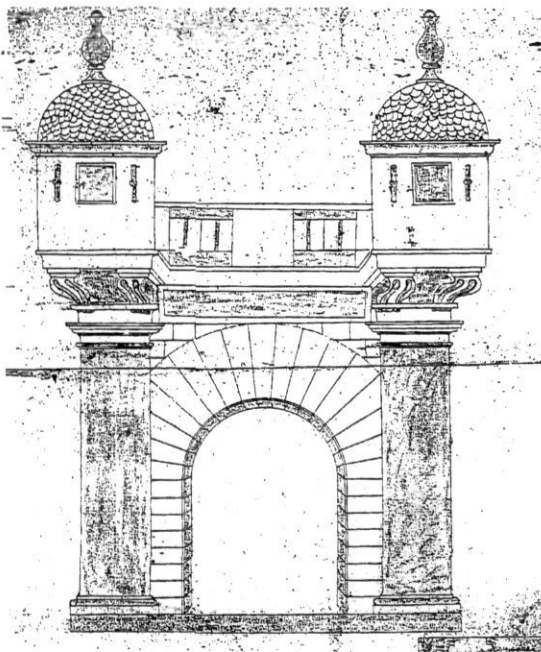
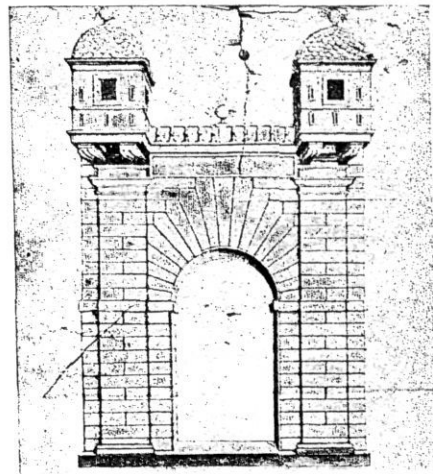
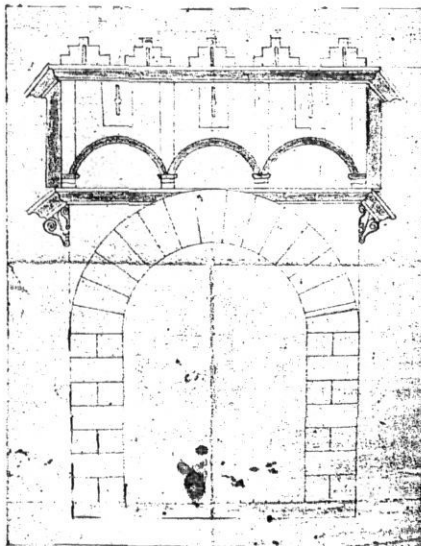
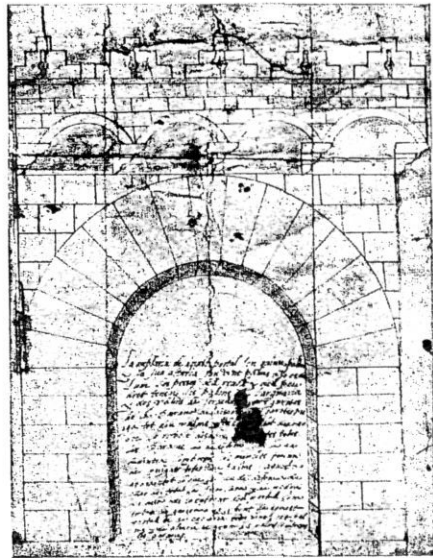
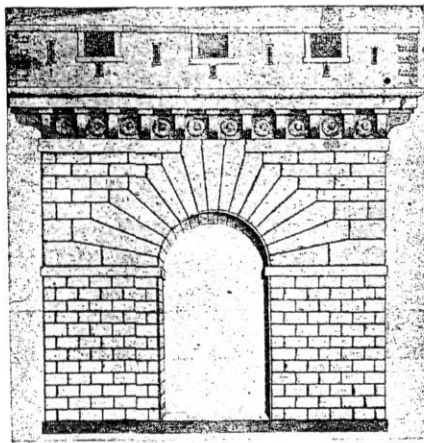
El 12 de desembre del mateix any, «convocado el Muy Ilustre Ayuntamiento... en la Sala Capitular de sus Casas Consistoriales, con asistencia de los Sres. Concejales», com diu l'acta de la sessió, i «Hallándose presentes los mayores contribuyentes... se tomó en consideración que la puerta llamada de Barcelona sirve de baluarte a los revoltosos cuando estalla alguna commoción, al paso que su desaparición contribuiría notablemente al mejor ornato público, dejando despejada la mayor calle de la ciudad, que es la de la Riera, siendo así que el coste de tan importante mejora sería insignificante, no debiéndose derribar más que dos estancias de

A dalt, capella de Sant Sebastià, abans de la seva reconstrucció, amb els escuts del portal de Barcelona (abril de 1980).

A baix, la capella de Sant Sebastià, avui.

Fotografies Miquel Sala i Girbal. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Traces de diversos portals de muralla conservats a l'Arxiu Municipal de Mataró.

las cuales una es destinada a habitación de un macero y la otra de nada sirve, sino de cuerpo de guardia alguna vez, y debiendo expropiarse solo una tienda muy reducida, y sin altos, para dejar completamente despejada dicha calle de la Riera, se acordó unánimemente por los Sres. Concejales y mayores contribuyentes derribar, previa la competente autorización, la mencionada puerta de Barcelona, con sus adjuntos lienzos de la antigua muralla, de que forman parte las referidas estancias, y con atención a que quedara local suficiente a la parte de mediodía, que se construya en él la capilla de San Sebastián que hasta ahora ha existido sobre la expresada puerta.»²⁴

En la sessió de 23 de gener de 1857, rebuda l'autorització del governador de la província, l'Ajuntament acordà l'enderrocament del portal.²⁵ Les obres s'niciaren tot seguit, el dia 26 de gener.²⁶

De l'enderrocament del portal i dels cossos annexos, després d'obrir la Riera fins a la plaça de Santa Anna, restà un solar a la banda de migdia, de forma irregular, allargada, que formava el nou xamfrà entre el carrer de Barcelona i la baixada de Santa Anna, i continuava per la baixada de Santa Anna. En aquest solar l'Ajuntament decidí de construir una nova capella de Sant Sebastià, ja que l'antiga, situada sobre el portal de Barcelona, per la cara interna, havia estat enderrocada conjuntament amb el portal. En la sessió del dia 8 de maig queda constància de l'autorització del governador civil, i en la del 26 de maig es concreta que l'autorització comprèn també la construcció d'un nou edifici que incorporaria la capella.²⁷

La capella i el nou edifici seran construïts pel mestre d'obres Josep Arch, a partir de conveni subscrit amb l'Ajuntament, que figura en l'acta de la sessió del 16 de juny de 1857.²⁸ La capella i la sagristia quedaran com a propietat municipal; la resta de l'edifici serà propietat de Josep Arch. En el conveni, a més de la construcció de la capella, Josep Arch s'obliga a fer, al seu càrrec, diverses obres d'urbanització a la plaça de Santa Anna i la Rambla i en les Escaletes i al carrer del Prat.²⁹ Les obres quedaren acabades a la fi del mes de desembre de 1858.³⁰

Per conveni amb l'Ajuntament, «las tres piedras que estaban en la parte de poniente de la demolida puerta llamada de Barcelona, y en las

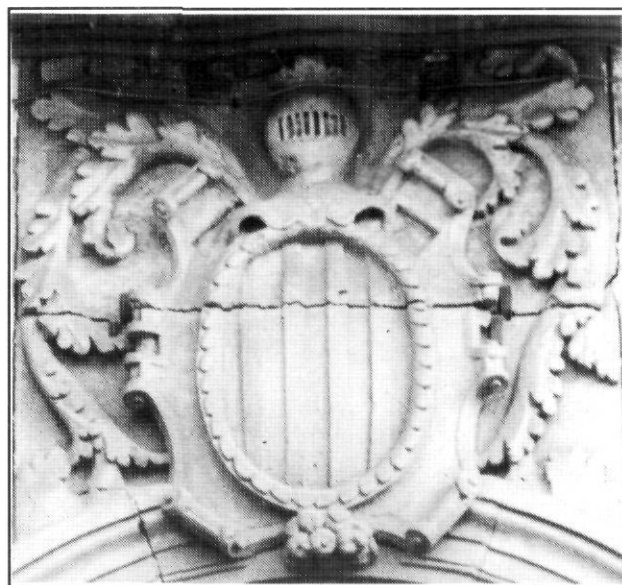
cuales están las armas de Cataluña, las de Barcelona y las de Mataró» van quedar fixades a la façana de la capella.³¹

La documentació de l'enderrocament, a part dels escuts amb les armes de Catalunya, Barcelona i Mataró, no fa cap altra referència a la decoració del portal. La pedra resultant de l'enderrocament devia quedar en poder de Josep Arch. Tot i amb això, les monges de la Providència, que aleshores havien començat a construir el seu convent, sol·licitaren de l'Ajuntament la cessió d'una part de la pedra.³²

La capella de Sant Sebastià és avui al mateix lloc, però totalment renovada i transformada a partir de la reconstrucció de l'edifici inaugurada l'any 1985. La imatge de sant Sebastià és obra de l'artista mataroní Perecoll.

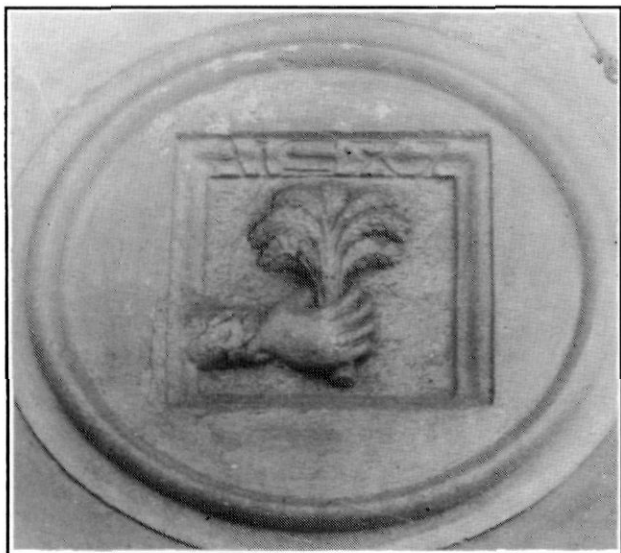
INTERPRETACIÓ GRÀFICA DEL PORTAL DE BARCELONA

L'anàlisi dels únics elements conservats del portal de Barcelona, «las tres piedras que estaban en la parte de poniente de la demolida puerta de Barcelona, y en las cuales están las armas de Cataluña, las de Barcelona y las de Mataró», tal com diu l'acord municipal abans esmentat, col·locats en la façana de l'actual capella de Sant Sebastià, l'estudi del contracte de construcció (1586) i l'examen del plànol de Fèlix Puig (1779) i de la maqueta de la part interior (final segle XIX o inicis segle XX), permeten d'introduir una aproximació gràfica de com podia haver estat el portal de Barcelona, en base a les següents argumentacions:

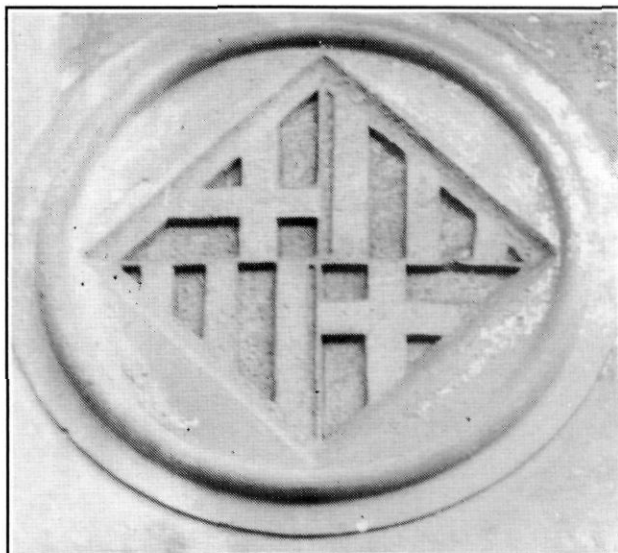

Escut amb les armes de Catalunya (1587), abans de la reconstrucció de la capella de Sant Sebastià. S'observa que forma dovella clau. La data de 1587 és a la part superior; gairebé no s'observa a la fotografia.

Fotografia Miquel Sala i Girbal. MASMM. Arxiu d'imatges.

Escut amb les armes de Mataró. Capella de Sant Sebastià. S'hi aprecia la llegenda «A 1587...» La motllura de la part dreta és falsa.
Fotografia Miquel Sala i Girbal. MASMM. Arxiu d'imatges.

Medalló circular amb l'escut de Barcelona.
Capella de Sant Sebastià.
Fotografia Miquel Sala i Girbal. MASMM. Arxiu d'imatges.

1) L'escut amb les armes de Catalunya va ésser construït com a pedra clau d'un arc. Era a la part de ponent del portal, o sigui, a la façana exterior.

Té gravada la data 1587, any en el qual es va enllestir la construcció del portal, i és de pedra de Montjuïc. Cal interpretar que era la pedra clau del portal.

2) L'escut encaixa perfectament amb les pedres que formen l'arc principal i els brancals de l'actual capella de Sant Sebastià, que incorporen la motllura pròpia de l'estil dòric i són també de pedra de Montjuïc.

Les dimensions actuals de l'arc principal de la capella de Sant Sebastià no coincideixen amb les mides que, segons el contracte de construcció, tenia el portal de Barcelona. Aquest arc té actualment quatre dovelles i la clau, l'escut; però afegint dues dovelles a cada banda de l'arc i mantenint els brancals, la mida resultant coincideix sensiblement amb les mides contractuals.

Per tant, cal acceptar la possibilitat que l'arc i els brancals siguin els de l'antic portal, modificats i ajustats a les noves mides, més petites, de la capella de Sant Sebastià. A més, l'arc i els brancals, com ja s'ha manifestat, es poden considerar d'estil dòric.

3) El contracte parla de l'existència d'una cornisa.

Si l'arc era dòric, la cornisa també ho havia de ser, necessàriament i, per tant, podia tenir bucranis.

4) El contracte indica que, sobre la cornisa, hi haurà una barana. I que en aquesta barana, s'hi col·locaran les armes del rei —o de Catalunya— i les de la vila.

En aquesta barana devia anar col·locat l'escut de Mataró que s'ha conservat, formant part d'un conjunt de, com a mínim, tres pedres. La pedra de l'escut de la ciutat té motllura a l'esquerra, a la part superior i a la part inferior, no pas a la dreta.

A més, conté l'inici d'una llegenda inacabada, que diu així «A 1587...»

Es pot interpretar que continuava en les altres pedres no conservades, podent dir «A 1587 [FOU FET] [LO PORTAL]»

5) El contracte defineix l'existència de dos «torrachos».

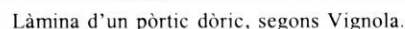
Les dues torratxes, cobertes amb teulada, s'aprecien en el plànol de Fèlix Puig de 1779, que, a més, entre les torratxes, conté el campanar de la capella de Sant Sebastià, capella oberta a l'interior de la vila, de cara a la Riera. Les dues torres o torratxes cobertes amb teulada també s'aprecien en la maqueta de la part interior.

Per una de les dues torres devia transcórrer l'escala —el cargol— que donava accés primer a la capella de Sant Sebastià i després al circuit de ronda i a les pròpies torratxes, situades a un nivell més alt.

A partir d'aquestes argumentacions presentem una aproximació gràfica del portal, en la qual hem introduït les dues columnes pròpies del ritme dòric, tot i que no són documentades enlloc. Pensem que el portal hauria estat construït a Barcelona, de pedra de Montjuïc, seguint l'estil del moment, i traslladat després a Mataró.

La representació de bucranis o caps de bou és pròpia de l'estil dòric clàssic romà i del Renaixement. Venia de la sacralització o consagració dels sacrificis, quan després d'haver-se immolat el bestiar se'n deixava testimoni penjant les restes, especialment cranis, nets i ornamentats, en les parets de l'entorn. El costum, en el temps, quedà fixat en pedra.

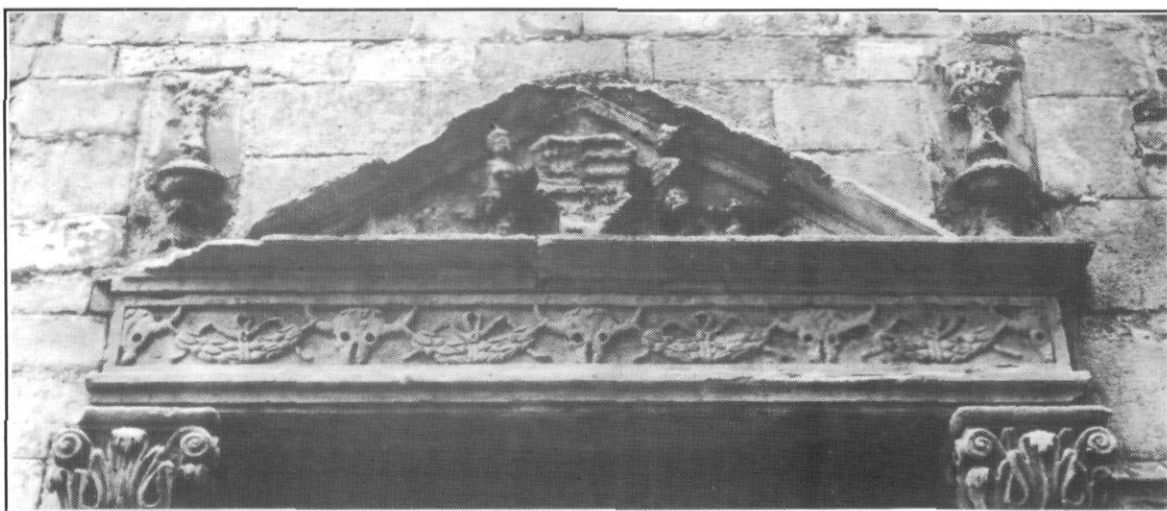
Aquest treball ha estat possible gràcies a les aportacions documentals i transcripcions de Joaquim Aguilar i Vallès, i la col·laboració de Lluís Adan.

Aproximació gràfica de com podia haver estat el portal de Barcelona.
Manel Salicrú i Puig (2003).

Bucrani representat en el portal a la romana de l'ermita del Remei, Caldes de Montbui (1548).

Detall dels bucranis de la casa de l'Ardiaca, Barcelona.

Portal de la casa de l'Ardiaca amb bucranis al fris. Barcelona (segle XVI).

NOTES

1.- Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró (=MASMM), Arxiu del Rector, plec núm. 39. Publicat a *FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria*, núms. 3 i 4 (Mataró, desembre de 1978 i abril de 1979).

2.- Esmentarem només la darrera: ELOI BEULAS i ALBERT DRESAIRE, *La guerra del Francès a Mataró (1808-1814)*, Patronat Municipal de Cultura de Mataró - Editorial Altafulla, Caps de Bou 13 (Mataró 1989).

3.- ADOLFO BLANCH, bajo la inspección de JOAQUÍN ROCA Y CORNET, *Cataluña. Historia de la Guerra de la Independencia en el antiguo Principado*, Imprenta y Librería Politécnica de Tomás Gorchs, calle del Carmen, junto a la Universidad (Barcelona 1861). La segona edició va ésser feta per Francisco Campaña, en la Litografía de la Unión, Rambla de San José, nº 14 (Barcelona 1863).

4.- MASMM. Col·lecció d'estampes.

5.- Projecte de port realitzat per l'arquitecte mataroní Fèlix Puig (1779). Museu de Mataró.

6.- BEULAS, DRESAIRE, *La guerra del Francès*.

7.- Arxiu parroquial de la parròquia de Sant Genís de Vilassar, baptismes, tom 9, p. 320.

8.- Arxiu Diocesà de Barcelona. Expedients matrimonials, I d'abril de 1822.

9.- J.F. RÀFOLS, *Diccionario de Artistas de Cataluña, Valencia y Baleares*, volum IV, Edicions Catalanes S.A. i La Gran Enciclopedia Vasca (Barcelona-Bilbao 1980).

Gran Enciclopèdia Catalana, entrada Serra i Gibert, Jaume.

10.- RÀFOLS, *Diccionario*, IV, pp. 1174-1175.

11.- JOSÉ Mª PELLICER Y PAGÉS, *Estudios Histórico-Arqueológicos sobre Iluro, antigua ciudad de la España Tarraconense, región Layetana*, Establecimiento Tipográfico de Feliciano Horta (Mataró 1887), p. 448.

12.- JOSEP [CABANYES], «Portal de Barcelona i escuts del mateix», *Bloc Mataroní*, full 14 de gener (Mataró 1926).

13.- JOAQUIM VILARDEBÒ i LLARGUÉS, «Portal de Barcelona», *Bloc Mataroní*, full 10 de desembre (Mataró 1926).

14.- FRANCESC COSTA i OLLER, *Josep Gualba, cronista de Mataró (1873-1876)*, Patronat Municipal de Cultura de Mataró, Editorial Altafulla (Mataró 1985).

15.- ANTONI MARTÍ i COLL, «L'enigma dels caps de bou», *IX Sessió d'Estudis Mataronins*, 28 de novembre de 1992 (Mataró 1993).

16.- PELLICER, *Estudios*, p. 448.

La cançó, publicada per Josep M. Pellicer, fou reproduïda al *Bloc Mataroní*, full 19 d'abril (Mataró 1926).

Vegeu també JOAN AMADES, *Folklore de Catalunya. Cançoners*, segona edició, editorial Selecta (Barcelona 1979).

La versió de Joan Amades, amplia el recorregut geogràfic des d'Altafulla fins a la ratlla de França i presenta

algunes variants respecte de la que va publicar Pellicer. Segons Amades, és una cançó de remar, que va recollir a Mataró l'any 1922 i que va cantar el grup «La Gana»:

«A Altafulla són valents,
foc a la Torredembarra,
a Vilanova boters,
a Sitges en són gitanos,
a Castelldefels són grocs
i a Barcelona són dames.
Al Besòs són passacolls,
Badalona pany de tàpia,
a Montgat són calciners,
venen la calç a fornades.
A Alella són cargolers
quan els cargols treuen banya.
Al Masnou són palangrers
que no perden mai calada,
a Tiana males cares,
a Premià són gafarrons
i a Vilassar pengen ases;
a Cabrils en són gentils
i a Cabrera vint-i-un ase.
A Argentona moliners
que el treballar no els agrada.
A Mataró caps de bou
les senyores són bisarres.
A Llavanceres nansers,
Caldes s'emporta la palma,
a Arenys en són vaixellers
dels que van a l'altra banda;
a Canet són figueters,
a Sant Pol són gent de manta,
a Calella són cadells.
A Pineda tots són nyeros,
a Malgrat són peix fregit,
juriols a la brasa.
A Blanes són flassaders,
paguen el dot amb flassades.
A Lloret són caganers
que se caguen a sa platja;
a Sant Feliu són tapers
i a Palamós els embarquen.
A Begur coralladors
que corallen a la brama,
i els de Pals són arrossers,
mengen l'arròs a llossades.
A l'Estartit peix fregit.
A l'Escala n'és mal port
pel vent de la tramuntana.
A la Pera i l'Armentera
tot són jutges i notaris.
A Empúries n'hi ha un convent
que no en volen donar aigua.
A Castelló, vila major,
tot són jutges i notaris.
A Roses són gent de rei
que tiren bombes i bales.
A Cadaqués tabaquers
contrabandistes de fama.
A la Selva són bisers,
venen els bisos a cargues.
A Llançà són fumadells,
tenen les cases fumades.
A Colera fan bon vi,
millor però en fan la garnatxa.

De Portbou, no us en dic res,
perquè hi ha molt poques cases,
i fins aquí hem arribat
fins a la ratlla de França.»

Amades va recollir, a més, aquestes variants:

«A Masnou són palangrers
que amb ponent van a palangre;
genovesos a Cabrils
i a Cabrera vint-i-un lladres.
A Argentona, traginers
que el treballar no els agrada.
A Malgrat són carboners,
venen el carbó a la platja.
A Sant Feliu són ganxos,
Palamós i la Vall d'Aro.
A Cadaqués són tabaquers
que tots fan el contrabando.»

La mateixa cançó, també amb variants, va ésser publicada al setmanari *El Maresme*, núm. 7, 16 de gener de 1970, per Ferran Xampeny, pescador de Caldes d'Estrac.

El text de Ferran Xampeny acaba parlant de l'autor:

«Cançoneta, qui t'ha tret?
Qui t'ha fet? Qui t'ha dictada?
Un pilot de Mataró
que té la cara ratada,
d'un dia de vent del sud,
allà al canal de les Dames,
i els ossos desmanegats
d'anar d'una banda a l'altra.»

17.- JOSEP M. COLOMER, *Mataró al mil cinc-cents*, Premi Iluro 1967, edició de la Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 1969).

18.- Arxiu Municipal de Mataró (=AMM). Acords municipals, 10 de maig de 1586. Una còpia d'aquest contracte, amb lleugeres modificacions en el text, es conserva al mateix arxiu, AMM, 155-7, doc. 25.

El contracte és transcrit també a JOSEP M. COLOMER I PANADERO, "La vida de Mataró en el segle XVI", original mecanografiat existent a la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis Laietana, i a JAUME CARLES I FONT, JOAN FRANCESC CLARIANA I ROIG, «El portal de Barcelona (Mataró)», *Laietània*, Estudis d'Arqueologia del Maresme, núm. 1, Museu Municipal de Mataró, Secció Arqueològica (Mataró 1981).

19.- L'Arxiu Municipal de Mataró conserva les traces d'uns possibles portals de la muralla, però no hi ha cap indicació que assenyali quins portals són, o bé si corresponien a algun portal. Només en un d'ells hi ha una referència al portal de Barcelona, ja construït.

20.- AMM, Acords municipals, 1 de desembre de 1696:
«Item atinent a la súplica donada per los administradors de la capella de S^t. Sebastià del portal de Barcelona concent lo concell se pose en dita capella lo nou retaule de rajola de València han intentat fer dits administradors y que per lo gasto de posarlo se done de diners de la Uni^d set lliures bar^s, posantse dit retaule a gastos de dits administradors.»

21.- FRANCESC DE P. CABANYES I PRAT, *La capella de Sant Sebastià de Mataró. Ressenya històrica*, Publicacions del Diari de Mataró (Mataró 1928).

22.- AMM, traces de portals esmentades.

JOSEP CABANYES, JOAN CABANYES; «Mataró al segle XVI», *Bloc Mataroní*, fulls 9 al 14 d'agost (Mataró 1926).

JAUME CASTELLVÍ I TODA, «El misteri del portal de Barcelona i les muralles del segle XVI», *Diari de Mataró* (Mataró, Nadal 1934).

JOAQUIM LLOVET, *La ciutat de Mataró*, volum I, Editorial Barcino (Barcelona 1959).

COLOMER, *Mataró al mil cinc-cents*.

COLOMER, "La vida de Mataró en el segle XVI".

FRANCESC COSTA I OLLER, *Mataró al segle XVIII. Anys de Borbons, negocis, pirates i el Déu dels exèrcits*, Patronat Municipal de Cultura de Mataró - Editorial Alta Fulla (Mataró 1988).

ALBERT GARCIA I ESPUCHE, MANUEL GUÀRDIA I BASSOLS, *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900*, Patronat Municipal de Cultura de Mataró - Editorial Alta Fulla (Mataró 1989).

23.- AMM, Acords municipals, tom 53 (1855-1857), sessió 2 de desembre de 1856.

24.- AMM, Acords municipals, tom 53 (1855-1857), sessió 12 de desembre de 1856.

25.- AMM, Acords municipals, tom 53 (1855-1857), sessió 23 de gener de 1857.

26.- *Bloc Mataroní*, full 26 de gener (Mataró 1925).

27.- AMM, Acords municipals, tom 53 (1855-1857), sessions 8 i 26 de maig de 1857.

28.- AMM, Acords municipals, tom 53 (1855-1857), sessió 16 de juny de 1857.

29.- AMM, Manual de Negocis, tom 56 (1851-1863), concessió 11 de febrer de 1858.

30.- AMM, Acords municipals, tom 54 (1858-1859), sessió 29 de desembre de 1858.

31.- AMM, Acords municipals, tom 54 (1858-1859), sessió 31 d'agost de 1858.

32.- «Leída una comunicación de la Superiora del Instituto de enseñanza bajo la advocación de la Divina Providencia suplicando al Cabildo se dignara hacerle limosna de alguna porción de piedras de las procedentes del derribo de la Puerta de Barcelona. se acordó que. estando destinadas ya dichas piedras para algunas obras. se tendrá presente la súplica en el caso de resultar algunas sobrantes.»

AMM, Acords municipals, tom 53 (1855-1857), sessió 16 de març de 1857.